

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Мармуль Л.О., д.е.н., професор

Одеська національна академія харчових технологій

Визначено актуальність та проблеми розвитку харчової промисловості на інноваційних засадах. Виявлені його чинники, виклики та обмеження. Обґрунтовано першочергові інноваційні заходи на макро- та мікроекономічних рівнях. Визначено можливі резерви та джерела впровадження інновацій. Розроблено системні складники моделі інноваційного розвитку харчової галузі з урахуванням особливостей інновацій.

Ключові слова: харчова промисловість, сільське господарство, агробізнес, інновації, інвестиції, технології, продукція, управління, ефективність, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Харчова промисловість належить до найбільш великих та важливих галузей національного господарства України. Від рівня її розвитку, стабільності функціонування залежить стан економіки, продовольча безпека держави, розвиток внутрішнього і зовнішнього аграрних ринків, рівень та якість життя населення. Основою для ефективного та конкурентоспроможного розвитку підприємств харчової промисловості є наявність належної та різноманітної сировинної бази та ринків споживання готової продукції, логістичних умов та інновацій [6, с. 458]. При цьому інноваційна діяльність на початкових етапах здійснення є досить низькорентабельною та більш ризикованою порівняно з іншими видами діяльності.

Отже, завданнями державної аграрної та промислової регуляторної політики є створення ефективної системи підтримки інноваторів, яка б давала змогу здійснювати високопродуктивну інноваційну діяльність, насамперед, у пріоритетних сферах економіки [4, с. 35]. Аналіз сучасного стану харчової промисловості, основних тенденцій розвитку та функціонування ринку харчової продукції України показує, що тільки прискорений розвиток інноваційних процесів, які ґрунтуються на системному та ефективному використанні досягнень науково-технічного потенціалу, новітніх розробок продуктів і технологій, є основним чинником економічного зростання її галузей.

Інноваційна діяльність у харчової промисловості в умовах необхідності переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку набуває особливого значення. Охоплюючи різні аспекти ринкових відносин, інноваційний процес сприяє зростанню виробництва, дає змогу підвищувати продуктивність праці, залучати до виробничої сфери нові резерви. Харчова промисловість є сукупністю підприємств різних галузей, які технологічними зв'язками й економічними відносинами пов'язані з сільським господарством, торгівлею, підприємствами машинобудування тощо. Від ефективності роботи підприємств харчової промисловості визначальним чином залежить вирішення завдань забезпечення населення високоякісними харчовими продуктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних питань організації та управління інноваціями, обґрунтуванню системного розвитку харчової галузі на основі інновацій присвячено значну кіль-

кість наукових праць. Серед вітчизняних учених вагомий внесок у вирішення цих проблем зробили такі відомі українські вчені, як В. Александрова, П. Борщевський, О. Василенко, О. Волков, Л. Дейнеко, В. Геєць, А. Заїнчковський, О. Коваленко, Н. Краснокутська, Д. Крисанов, В. Ландик, О. Лапко, В. Россоха, А. Сухоруков, Л. Федулова, А. Юзефович та ін.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування інноваційних засад розвитку харчової промисловості України в умовах фінансово-інвестиційних обмежень та посилення конкуренції на міжнародних аграрних ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарське виробництво та виробництво продуктів харчування були й залишаються пріоритетними складниками української економіки. Найбільші у Європі сільськогосподарські угіддя, аграрні природні ресурси створюють надійні конкурентні переваги та великий конкурентний потенціал аграрного сектора. Проте, незважаючи на наявність значних ресурсів, виробничі показники цієї галузі залишаються доволі низькими та не відповідають йому. Сільське господарство в Україні є четвертою за обсягом галуззю економіки після промислового виробництва, транспорту та торгівлі. Крім того, це одна із небагатьох галузей, в якій в останні десятиріччя спостерігаються позитивні тенденції розвитку.

Особливістю сьогодення функціонування харчової промисловості є одночасний розвиток двох взаємозв'язаних глобальних процесів. Перший пов'язаний з посиленням залежності економічного розвитку від екологічних обмежень: виснаження ресурсів і досягнення меж в можливостях природного середовища [7, с. 6]. Суть другого виражає стрімке розширення сектора нової економіки (інформаційної економіки, економіки знань), яка створює базис постіндустріальної епохи. Становлення нової економіки (економіки знань) знаменує собою третю економічну революцію в історії людства услід за аграрною і промисловою. У новій економіці особливої значущості набувають інформація, комунікації; якість і конкурентоспроможність продукції, стратегічне бачення і організаційна культура, виникають і активно діють соціально відповідальні організації, що самі розвиваються.

Найважливішою характеристикою нової економіки є інтенсифікація інноваційних процесів, перетворення їх в чинник економічного зростання. Про зростання економічної віддачі від інновацій свідчать результати досліджень, що проводилися. Інвестиції в інноваційний сектор призводять до зростання ВВП в співвідношенні 1 до 3, інвестиції в інформаційно-комунікаційні технології як основу нової економіки – в співвідношенні 1 до 2. У розвинених країнах до 90% зростання ВВП визначається інноваціями і технологічним прогресом [2, с. 72].

У харчовій промисловості впровадження інновацій є найбільш актуальним і важливим завданням, від вирішення якого залежить забезпечення випуску якісної, конкурентоспроможної харчової продукції, задоволення першочергових потреб споживачів і створення доданої вартості в країні. Наукові дослідження підтверджують, що для розвитку інноваційної діяльності і, зокрема, у харчовій галузі необхідно: сформулювати національні науково-технологічні програми, які повинні включати пріоритети країни в економіці

тривалого періоду; розглядати та будувати інноваційну політику у взаємозв'язку та взаємозалежності від загальної економічної політики держави та її складових частин. Дуже важливо доповнити та змінити систему структурно-кредитної політики відповідно до вимог часу, тобто забезпечити інституційні інновації. Це дозволить запобігти забезпечити максимальне використання нагромадженого економічного потенціалу суспільства, його технологічного та інтелектуального капіталу.

Після вступу України до СОТ істотно змінилися стандарти та стратегія бізнес-процесів, що пов'язані з використанням новітніх досягнень науки і техніки [8, с. 127]. На жаль, специфіка інноваційного розвитку харчової промисловості України не дає змоги динамічно наблизитись до стандартів провідних країн. Основними причинами цього визначені соціально-виробничі чинники (можливе несприйняття населенням нових продуктів через традиції та усталеність споживчих переваг і традицій, недостатня інформованість про досягнення інноваційних технологій); організаційні чинники (недостатня фахова підготовка управлінського персоналу, орієнтованого на підвищення якості та конкурентоспроможності продукції); економічні та нормативно-правові чинники (нестача або відсутність коштів для реалізації інноваційного проєктів; відсутність стимулювання підприємств у розробці нових видів продукції; низький платоспроможний попит; великі витрати на нововведення; значний економічний ризик від реалізації інноваційних проєктів; недосконалість вітчизняного законодавства у сфері виробництва харчових продуктів).

Очевидними перевагами впровадження інноваційних засад розвитку харчової промисловості є: значне підвищення продуктивності внаслідок автоматизації виробництва; покращення якості продукції, що є важливим чинником збільшення попиту та обсягів продажів; розширення ринків збуту продукції; підвищення конкурентоспроможності продукції. З метою забезпечення інноваційного розвитку галузі доцільно впровадити низку заходів та елементів для реалізації інноваційних проєктів на макро- та мікрорівнях організації та управління.

У національних масштабах це податкове стимулювання інноваційної діяльності; удосконалення державних стандартів якості виробленої продукції та безпосередній контроль за їхнім дотриманням; забезпечення пріоритетного розвитку тих виробництв, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності продукції. Необхідним є активне використання досвіду зарубіжних країн у цьому напрямі [1, с. 78]. Важливим є стимулювання попиту на інноваційну продукцію, яка випускається підприємствами харчової промисловості, у тому числі й шляхом підвищення купівельної спроможності населення.

На рівні харчових підприємств йдеться про підвищення кваліфікації персоналу, зайнятого в сфері управління інвестиціями, виробничими процесами та розробками інновацій; мотивування працівників до активної інноваційної діяльності завдяки матеріальному та моральному заохоченню; посилення рекламної діяльності щодо нової продукції на споживчих ринках. Зазначимо, що інноваційній діяльності притаманна структурна деформованість, незбалансованість між потенціалом харчової промисловості та можливостями

ми його фінансування. Запропоновані заходи для розвитку інноваційних процесів у харчовій промисловості дадуть можливість перейти на істотно новий рівень організації інноваційної діяльності, забезпечивши при цьому економічне зростання, конкурентоспроможність вітчизняної продукції відносно зарубіжних аналогів.

До найбільш істотних результатів інноваційної діяльності треба віднести збільшення асортименту продукції, збереження й розширення традиційних ринків збуту, поліпшення якості продукції, зростання виробничих потужностей, скорочення матеріальних і енергетичних витрат. Разом з тим, у галузі існує низка проблем, що стримують її інноваційний розвиток. Недосконалою з точки зору ефективності інноваційної діяльності є організаційне поєднання харчової промисловості з наукою. Цілісна інноваційно-технологічна інфраструктура галузі на ринкових засадах ще не сформована. Внутрішній споживчий ринок є неплатоспроможним, а кредити — недоступними для підприємств [3, с. 156]. Недостатньою є кількість венчурних фірм, лізингових компаній, науково-технічних центрів, фондів та інших утворень, які відіграють винятково важливу роль при взаємодії харчової промисловості з суміжними секторами економіки для впровадження інновацій.

Виробники інноваційної продукції серед проблем інноваційного розвитку виділяють, насамперед, нестачу коштів і недоступність кредитів. Так, у розвинутих країнах зростає місце позабюджетних джерел фінансування і змінюється концентрація наукових досліджень від публічного сектору в напрямі бізнес-компаній. Так, в країнах, де вкладення в науку становлять майже 3,0% від ВВП, основним джерелом її фінансування є бізнес — близько 2/3 компаній. Наукові дослідження в таких країнах проводяться винятково в рамках бізнес-компаній і більше 70,0 % наукових результатів створюється саме в цьому секторі економіки, в той час як державна наука пропонує лише 1/6 виходу науково-технічної продукції. Інша ситуація спостерігається в групі країн, де витрати на науку складають менше 1,0 % від ВВП. Фінансування науки тут, в основному, здійснюється із бюджетних джерел і частка бізнес-сектору в науковій сфері є невисокою.

Найбільш активним в отриманні наукових результатів є бізнес. Як правило тут переваги надаються науковим дослідженням, які забезпечують високу ефективність вкладень. І, відповідно, чим вище рівень розвитку економіки країни, тим активніше в інноваційному процесі бере участь приватний бізнес, а найбільш інтенсивні вкладення в НТП забезпечують зростання його ефективності та конкурентоспроможності.

Що стосується харчової промисловості, то більшість інновацій тут — це імітації й адаптації до існуючого рівня розвитку організації. Нова ідея може бути оригінальною не лише в галузі застосування до рішення конкретної проблеми. Якщо інноватор розробляє нові ідеї, то він повинен знати, що кращі з них можна запозичити [5, с. 29]. Геніальність тут полягає в тому, як застосувати чуже рішення до своєї проблеми. Можливо, воно спрацює без будь-яких змін, але ймовірніше за все, для ідеї буде потрібно деяка адаптація. Тому на перше місце тут треба поставити сприйняття й усвідомлення

майбутньої інноваційної діяльності, мотивації персоналу щодо можливих ефективних змін і стратегічних напрямів інноваційного розвитку підприємств. Сьогодні тільки ті підприємства, які орієнтовані на постійне технологічне, організаційне і кадрове удосконалення, можуть розраховувати на бізнесовий успіх в довгостроковій конкуренції.

Щодо моделі інноваційного розвитку харчової промисловості, то на сьогоднішній час потрібна єдина науково обґрунтована політика, яка б мала вирішити коло першочергових задач:

- визначення оптимального розподілу ресурсів між інвестиціями в імітування інновацій, які вже використані в світовій практиці, і авансуванням процесів створення вітчизняних інновацій;

- визначення оптимального розподілу ресурсів між інвестиціями в модернізацію існуючих виробництв минулих технологічних укладів і створенням виробництв, що базуються на інноваціях сучасного та перспективних технологічних укладів;

- визначення можливостей експорту інноваційної продукції харчової промисловості;

- створення можливостей впровадження результатів вітчизняних наукових досліджень, створення об'єктів інфраструктури інноваційного розвитку тощо;

- обґрунтування резервів і зацікавленості в розвитку галузевої науково-дослідної діяльності.

Висновки. Проведення інноваційно-технологічної модернізації харчової промисловості передбачає виділення низки стратегічно важливих напрямів, просування яких має забезпечуватися активним використанням важелів державного впливу, формуванням і впровадженням механізмів державно-приватного партнерства, розвитком системи фінансово-кредитної підтримки та інвестиційного стимулювання інноваційно-активних підприємств, пріоритетним фінансуванням інноваційних проектів і програм. З цією метою було б доцільно адаптувати до вітчизняної специфіки апробовані за кордоном форми й інструменти державної підтримки інноваційно-активних підприємств, зокрема:

- бюджетне фінансування, дотації, пільгове кредитування та пільгове оподаткування науково-дослідних і дослідно-конструкторських підприємств, які розробляють і забезпечують вихід у серійне виробництво технологічних інновацій для харчової промисловості;

- збільшення обсягів довгострокового пільгового кредитування, запровадження різних форм фінансового лізингу та державних дотацій харчовим підприємствам, що впроваджують процесові інновації з використанням вітчизняних наукомістких видів машин, обладнання, апаратів;

- надання податкових пільг підприємствам, які реінвестують власні доходи на впровадження процесних інновацій, освоєння і нарощування випуску інноваційних видів продукції тощо.

Список використаних джерел:

1. Крисанов Д.Ф. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України / Д.Ф. Крисанов // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 71–82.

2. Карасик О.М. Фінансування та результативність інноваційної діяльності у харчовій промисловості України / О.М. Карасик, Д.Ф. Крисанов // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Екон. науки. – 2008. – № 2 (20). – С. 68–76.

3. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової. – К.: Основа, 2005. – 552 с.

4. Одотюк І. Якісний рівень сучасних інноваційних перетворень в промисловому комплексі України / І. Одотюк // Проблеми науки. – 2002. - №12. – С. 33-36.

5. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. - №6. – С. 28-32.

6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Інститут економічного прогнозування; Фенікс, 2003. – 1008 с.

7. Інноваційна модель: потрібні системні зміни // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 55. – С. 6.

8. Дейнеко Л.В. Сучасний стан, проблеми та стратегія розвитку харчової промисловості України до 2011 року / Л.В. Дейнеко, Л.В. Старшинська, А.О. Коваленко, Е.Ш. Шелудько // Економіка промисловості України. – К.: РВПС України НАН України, 2003. – С. 127.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х. З.

УДК 338.436:339.924

СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ КОРПОРАТИВНИХ ЧИННИКІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мармуль Л.О., д.е.н., професор

Одеська національна академія харчових технологій;

Аранчій В. І., к.е.н., професор; Аранчій Д.С., к.е.н.

Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуті особливості економічної безпеки аграрних підприємств, виклики та ризики, які не сприяють її досягненню. Доведено необхідність системного управління нею з урахуванням корпоративних ресурсів. Визначені принципи, інструменти та методи системного управління. Обґрунтовані його пріоритети й стратегії на перспективу.

***Ключові слова:** аграрні підприємства, економічна безпека, корпоративні ресурси, ризики, стратегія, тактика, планування, прогнозування, системне управління.*

Постановка проблеми. Основоположним чинником підвищення ефективності й стійкого розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах господарювання є вдосконалення системи управління їх функціонуванням з урахуванням забезпечення їх економічної безпеки та конкурентоспроможності. Соціально-економічна ситуація у країні не дозволяє говорити про сталий розвиток та економічне зростання національного господарства. Натомість йдеться про ризики та виклики національній й економічній безпеці держави в цілому. Подальші процеси реформування та реструктуризації аграрної сфери економіки в Україні супроводжуються трансформацією форм і методів її державного регулювання та підтримки, децентралізацією та диверсифікацією